

МАТВЄЄВ Віталій,

доктор філософських наук,

професор кафедри філософської антропології

НПУ імені М.П.Драгоманова, віце-президент

Міжнародної Академії культури безпеки, екології та здоров'я

РОЗУМІННЯ СЕНСУ ЖИТТЯ В СУЧАСНОМУ КРІШНАЇТСЬКОМУ ВЧЕННІ: АСПЕКТ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Питання про сенс життя являється одним і базових в будь-якій філософській або релігійній системі, що претендує на пояснення світу і місця людини в ньому. Важливе місце ця проблема, яку намагається дослідити автор статті, займає й в «Міжнародному товаристві свідомості Крішні (ІСККОН), яке було започатковане Бгактіведантою Свами Прабгупадою.

Мета статті – виявити особливості розуміння сенсу життя саме в сучасному крішнаїзмі, оскільки культ поклоніння богу Крішні існує вже багато століть.

Стосовно розуміння сутності людини сучасний крішнаїзм як, власне, будь-яка інша релігія, проповідує дуалізм душі і тіла, проводячи чітку демаркацію між цими поняттями. Крішнаїти або вайшнави, тобто віддані Богу, як вони себе називають, приймають ведичне визначення життя, як вічного існування «нефізичної фундаментальної частинки, що називається атмою і характеризується свідомістю». Тобто, первинним в людині крішнаїти вважають душу: «...Матерія твориться духом. Дух не виникає на певній стадії розвитку матерії: навпаки, цей матеріальний світ проявляється лише на основі духовної енергії» [1, с. 358]. Тіло крішнаїти називають «кшетра - г'я» (поле діяльності) для обумовленої душі, що прагне встановити своє панування над матеріальною природою. Поняття «обумовлена душа» крішнаїти вживають у значенні втрати душею її справжнього, природнього становища, тобто повної незалежності від матеріального світу.

Всі живі істоти, за крішнаїтським вченням, відносяться до порубіжної енергії Господа і перебувають в ньому до творіння. В коментарях до «Шрімад-Бгагаватам» Шріла Прабгупада пише так про появу живої істоти в матеріальному світі: «Вища істота у вигляді Пуруша-втілення (Пуруша - особистість, чоловіче начало - В.М.), що являється повною експансією

Господа, вклало сім'я живих істот в матеріальну природу, таким чином під дією вічного часу з'явилися живі істоти». Тут можна уледити давньоіндійську концепцію ліли (гри), коли Бог, граючи, посилає живі істоти в матеріальний світ. Однак в інших творах Прабгупади, наприклад, в його головній праці «Бхагавад-гіта як вона є», цей момент трактується інакше - в дусі християнського гріхопадіння. Жива істота, що перебуває в зв'язку з Богом, через бажання панувати над матеріальною природою стає негідною знаходитися в духовному світі. «Спокусившись матеріальною природою, прагнучи насолоджуватися самотійно, джива опиняється ввергнутою в цей матеріальний світ, повний горя і смутку», - пише Прабгупада [1, с. 630]. Ввергнута в матеріальний світ душа повинна послідовно пройти шлях втілень в 8 400 000 тілах, - стільки, згідно крішнаїтському вченню, існує видів живих істот в матеріальному світі.

Крішнаїти (а це є типом для індійського світогляду взагалі) розглядають людину в єдності з живою природою, оскільки переконані, що безсмертна душа присутня однаково як в людині, так і в представниках тваринного та рослинного світів. Однак вони все ж стверджують, що «нормативи людського життя відрізняються від життя тварини більшою відповідальністю». Вважається, що тварини не можуть порушувати закони природи і тому для них питання про гріх не існує. Людина ж несе відповідальність за обрання свого шляху, і, як пише Шріла Прабгупада, якщо вона хоче йти в пекло, Господь погоджується на її план без втручання, а якщо захоче повернутися додому, назад до Бога, Господь допоможе їй в цьому.

Крішнаїти стверджують, що жива істота, що знаходиться в матеріальному світі, має чотири недоліки:

- а) вона приречена здійснювати помилки;
- б) піддається ілюзії;
- в) схильна обманювати інших;
- г) її почуття недосконалі.

Звідси робиться висновок, що обумовлена такими чотирма недосконалостями людина не здатна до самотійного пізнання і в усіх випадках повинна звертатися лише до ведичної літератури, а не займатися власними «розумовими спекуляціями».

Поле діяльності для обумовленої душі крішнаїти називають, як уже вказувалося, матеріальне тіло. В широкому ж розумінні до матеріального поля діяльності вони відносять п'ять грубих (головних) матеріальних

ВТРАТА І ЗНАХОДЖЕННЯ СЕНСУ В БУТТІ ЛЮДИНИ

елементів (земля, вода, вогонь, повітря, ефір), а також хибне его, розум, не проявлене (тобто стан трьох гун (модусів) матеріальної природи), одинадцять органів почуттів, п'ять типів об'єктів чуттєвого сприйняття (нюхові, смакові, зорові, дотикові та слухові). З перелічених елементів розум, хибне его та інтелект крішнаїтське вчення називає «тонким матеріальним тілом».

Результатом взаємодії чуттів та їх об'єктів, відображенням п'яти головних елементів грубого тіла крішнаїти називають бажання, ненависть, щастя та страждання. Проявленнями ж тонкого тіла вважаються ознаки життя, представлені, на думку духовних вчителів руху «Харе Крішна», такими феноменами, як свідомість і переконання. Слід особливо підкреслити, що наявність свідомості крішнаїти вважають неодмінною ознакою життя. Це послідовно поєднується з переконаннями крішнаїтів у тому, що і в людській формі тіла, і, наприклад в рослинній, дживи (душі) якісно рівні.

Розглядаючи людську сутність як нематеріальну субстанцію, «чисту свідомість», часточку божественної душі Параматми, крішнаїти визначають існування дживи в матеріальному світі як стан, що не відповідає її природі.

Шріла Прабгупада виходячи з теорії карми і сансари вказував, що людське життя – це результат багатьох мільйонів років еволюції та тривалих перевтілень, тому на дживу, яка досягла людської форми існування покладається дуже велика відповідальність. В людській формі їй дається шанс на самореалізацію, на звільнення з сансари. «Той, хто усвідомив свою відповідальність і дії в цьому дусі називають сурами (божественними особистостями), а тих, хто нехтує цією відповідальністю, або не має про неї уявлення, називають асурами, демонами» [2, с.15]. І далі: «Цей матеріальний світ іноді порівнюють з океаном, а людське тіло – з міцним човном, що спеціально призначений для того, щоб перетнути цей океан. Ведичні писання і ачар'ї, святі вчителі, порівнюються з досвідченими човнярами, а здібності людського тіла – з сприятливим вітром, котрий допомагає човну спокійно допливти до бажаного місця призначення. Якщо не дивлячись на всі ці дари, особистість не буде повністю використовувати своє життя для самореалізації, вона повинна розглядатись як атма-га – вбивця душі» [Там само].

Спираючись на ведичну літературу, зокрема на Шрі Ішопанішад, Шріла Прабгупада розвиває ідею самореалізації особистості і, відповідно, сенсу життя, намагаючись висвітлити цю проблему в усіх подробицях. Він

МОЖЛИВОСТІ ПСИХОАНАЛІЗУ, АРТ-ТЕРАПІЇ І ФІЛОСОФСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

доводить, що людину, яка нехтувала своїм духовним розвитком і працювала лише задля задоволення своїх матеріальних потреб, закони карми змусять народитися в важких матеріальних умовах або знову тут на Землі, або ж в залежності від її духовної деградації на інших ще більш гірших для життя планетах в деградованій формі життя, де знову така людина буде важко працювати.

Людині ж, яка з якихось причин не завершила шлях самореалізації дається шанс на повторну спробу і надаються більш сприятливі умови. Шріла Прабгупада підкреслює, що ніяке, навіть найменше зусилля в напрямку самореалізації не пропадає даремно: «Тільки за зусилля, скероване на усвідомлення Бога, людині гарантується народження в багатій або духовній сім'ї» [2, с. 17].

Ті ж, хто ревно слідував законам викладеним в піастрах і принципам духовної практики, що в першу чергу, як уже вказувалось, полягає в культивуванні відданого служіння і розвитку трансцедентального кохання до Крішни, після смерті опиняться в вічному духовному світі, де єдиним господарем, як вважають вайшнави, є Крішна. Цей духовний світ, за їх уявленнями, займає вчетверо більший простір ніж світ матеріальний. Причому якщо навіть з вищих матеріальних планет, куди, за вченням вайшнавів потрапляють люди, що поклонялися напівбогам, потрібно все ж рано чи пізно повернутися на Землю після того як вичерпається запас добрих справ, то тим, хто досяг духовного світу, це не загрожує. Вони вічно будуть насолоджуватися грансцедентальними розвагами з богом Крішною.

Непосвяченому, однак, важко визначити, чим, власне, життя на вищих матеріальних планетах відрізняється від життя в світі духовному, оскільки нематеріальний світ, як зображають його вайшнави, має досить матеріальну структуру, Для підтвердження можна навести хоча б наступну цитату з “Книги індійського мислення Шріли Прабгупади, в якій зображується життя на духовній планеті:

«Я поклоняюсь Говінді, першопочатковому Господу, прабатьку, котрий пасе корів, виконує всі бажання і знаходиться в оселі з коштовного каміння, оточеного мільйонами дерев бажань, і котрому слугують з великою пошаною і відданістю сотні тисячі лакшмі і гопі», – цитує Шріла Прабгупада «Брахма – самхіту» і додає, що корови в духовному світі дають нездиченну кількість молока, а дерева бажань – будь-які плоди на будь-який смак [3, с.25].

ВТРАТА І ЗНАХОДЖЕННЯ СЕНСУ В БУТТІ ЛЮДИНИ

В інших же творах Шрілі Прабгупади можна зустріти твердження такого характеру: «Ми повинні зрозуміти різницю між духовним і матеріальним. Матеріальне немає ознак життя, а духовне володіє всіма життєвими ознаками. І дерева в духовному світі, і дерева в матеріальному світі – живі істоти, але в деревах, що знаходяться тут, життєві ознаки відсутні. Людські істоти – живі істоти і віддані в духовному світі також живі істоти, але в людських істотах поза свідомістю Крішні реальні ознаки життя відсутні» [4, с.197]. Таким чином можна зрозуміти, що поза свідомістю Крішні вайшнави відмовляють в реальних ознаках життя всім живим істотам.

Заслуговує уваги також наступна особливість світоуяви крішнаїтів. Якщо, наприклад, в християнстві також є поділ на світ земний і світ духовний, причому ці світи досить чітко демарковані, то в крішнаїзмі визначення належності якого-небудь явища чи речі до світу духовного або матеріального досить неоднозначно. Вважається, що шляхом процесу очищення матеріальне може стати духовним, залишаючись тим не менш, на матеріальній планеті, тобто, наприклад, на Землі, і зберігаючи, власне, при цьому свої матеріальні характеристики. Критерієм належності якої-небудь істоти або явища, предмета до того чи іншого світу Шріла Прабгупада вважає його відношення до відданого служіння Крішні і запевнює, що все пов'язане з Крішною треба сприймати як виключно духовне – наприклад, ім'я Бога, його відданих тощо. Таким чином, служіння богу Крішні, тобто членство в ІСККОН, вже вважається реалізацією справжнього сенсу життя людини, входженням в духовний світ, поверненням назад до Бога. Наприклад, надзвичайно високої оцінки із вуст Прабгупади удостоївся один з послідовників Чайтан'ї, Рупа Госвами, котрий пожертвував відданим Крішні половину своїх заощаджень. «Це повинно служити прикладом для кожного», – вважає Шріла Прабгупада [5, с.74].

Приклад Рупи Госвами Прабгупада намагався реалізувати в ІСККОН. Відданих заохочували половину свого прибутку покладати до лотоених стоп Крішні, чверть полишати сім'ї і чверть витратити на себе. Ще більшого схвалення Прабгупади заслуговували ті члени ІСККОН, котрі працюючи на підприємствах або закладах весь свій заробіток видавали «Міжнародному товариству свідомості Крішні». «Це люди, що досягли високої духовності, вони є справжні сан'яси (монахи, що зреклися земного існування – В.М.) і вони дійсно ведуть життя в зреченні», – зазначає Його Божественна Милість [1, с.753].

Таким чином, Шріла Прабгупада суттєво трансформує офіційну доктрину крішнаїзма згідно з якою матеріальний світ однозначно розглядається як ілюзія (майя). З одного боку він повністю згоден з позицією свого духовного вчителя, наводячи його слова: «Для того, хто обрав шлях духовного вдосконалення, цей матеріальний світ просто непридатний. Шріла Бгактісіддганта Сарасваті (духовний батько засновника ІСККОН – В.М.) використовував слідуючий вираз: «Це місце не придатне для джентльменів»[2, с.160]. В той же час Шріла Прабгупада, як ми вже вказували вище, мав тенденцію замінити це положення ідеєю трансформації світу матеріального в світ духовний уже тут, на Землі. Звідси бере початок його робота по перетворенню ІСККОН в потужну фінансово- економічну організацію. В цьому на пригоді йому став його досвід колишнього бізнесмена.

Більш того, виходячи з тверджень ачар'їв (видатних вчителів) крішнаїзму, що весь світ являється власністю Крішни, Шріла Прабгупада доводить цю думку до ствердження, що невіруючі в бога Крішну являються “зłodіями, що посягають на власність Крішни”. Отже, перед членами ІСККОН ставилось завдання: намагаючись не порушувати юридичні закони, повернути цю власність справжньому господарю, тобто Крішні.

В своїх коментаріях до «Бгагавад-гіти» Прабгупада наводить 18 пунктів з повчань Крішни, дотримуючись яких, його відданий повинен культивувати трансцедентальне знання. В пункті 17 відзначається, що вайшнав повинен жити в віддаленому місці і уникати компанії атеїстів [1, с.617; 2, с.49]. Однак на практиці Шріла Прабгупада трансформував це положення фактично у протилежне, Він різко критикує так званих «бабаджі», що не ведуть проповідницьку діяльність, а співаючи, прославляють ім'я Крішни у віддалених місцях Вріндавана. Таке життя Прабгупада називає «розпутним».

Майже в кожному творі Прабгупади виразно виділяються установки для відданого Крішни: по-перше, вести місіонерську роботу і, по-друге, направляти матеріальні блага на службу Крішні [Шрімад Бгагаватам – 4.23.16; 1.2.16; 1.17.42; 3.9.12; 3.9.24; 3.9.8; 4.24.58; 4.29.1; 6.17.28; 11.2.47; 7.8.52; Чайтан'я-чарітамріта аді-ліла - 7.32; 7.39; 7.92; 7. 95-96; 9.47; Чайтан'я-чарітамріта мадг'я – 8.128; 20.6; 27.7; Чайтан'я-чарітамріта ант'я – 2.13-14].

Таким чином, сучасні крішнаїти не лише не відсторонюються від

ВТРАТА І ЗНАХОДЖЕННЯ СЕНСУ В БУТТІ ЛЮДИНИ

мирського світу, але бачать однією з своїх головних завдань активну пропаганду своїх ідей в будь-який час і в будь-якому оточенні.

Крішнаїти вважають, що вищий сенс буття – насолода. «По природі і структурі кожна жива істота, включаючи і Всевишнього Господа, і будь-яку органічну частинку, назначена для вищої насолоди. Живі істоти, ув'язнені в матеріальні тіла, постійно прагнуть до насолоди, але вони шукають її в хибному місці» [2, с.34]. Цей висновок Шріла Прабгупада робить виходячи з загальної концепції крішнаїзма про те, що життя в матеріальному світі – це страждання, а припинити страждання можна лише віддано служачи Крішні. Однак, ставши на позиції відданого служіння, бгакта, як правило, продовжує відчувати на собі дію все тих же негативних чинників, що і раніше, до вступу в общину вайшнавів.

Щоб новоявлений член ІСККОН не розчарувався в користі відданого служіння Крішні, Шріла Прабгупада висуває цілу низку пояснень причин, з-за котрих вайшнав може зазнавати страждання. В першу чергу, страждання пояснюються дією карми, Відданому в такому випадку пропонується молитися Крішні: «З-за своїх минулих вчинків я призначений для дуже сильних страждань, але ти пом'якшуєш ці страждання і даєш лише малу частину» [5, с.60]. В той же час вказується, що майя буде перевіряти, наскільки відданий Крішні утвердився в своєму служінні, тому буде ставити відповідні перепони.

Практика любовного служіння Богу, бгакті-йога крішнаїтів складається з таких видів діяльності, як: слухання розповідей про Верховного Господа, прославляння його, постійне пам'ятання про нього, служіння йому, читання молитов, виконання його наказів, встановлення з ним любовних відносин, і, нарешті, безумовної відданості йому. На їх думку, слідуючи саме цим шляхом, джива може не лише повернути собі втрачені атрибути – сат-чит-ананда, тобто вічність, знання та блаженство, які мала до втілення в матеріальне тіло, але й за допомогою трансцендентальної любові до Крішні викликати його взаємну любов. Це дозволить на їхню думку навіть керувати Крішною, тобто Богом.

Висновки. Проблема сенсу життя крішнаїти вирішують виходячи з ідеалістичної філософської парадигми, що загалом є типовим для будь-якого релігійного світогляду. Знаходячись в руслі індійської концепції переродження і трансміграції душі, а також розглядаючи сутність людини як нематеріальну духовну субстанцію (дживу або атму), крішнаїзм вбачає сенс людського життя у визволенні останньої з-під влади майї (ілюзії) і повернення її назад до Бога. Але якщо ортодоксальний брахманізм

МОЖЛИВОСТІ ПСИХОАНАЛІЗУ, АРТ-ТЕРАПІЇ І ФІЛОСОФСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

розглядав цей процес як пролонговано дискретний, тобто згідно з вченням брахманізма досягти мокші (звільнення від сансари) могла лише людина, що пройшла 8 400 000 перероджень, в тому числі 400 000 в людській формі і в решті решт отримала тіло браміна, то в сучасному крішнаїзмі вважається, що досягти самореалізації під якою його прихильники розуміють звільнення з сансари, може практично кожна людина незалежно від її походження, національності, статі тощо, якщо вона віддано служить Господу, тобто Крішні. Тому особливістю сучасного крішнаїзма є також те, що, на їх думку, самореалізація може відбутися вже у земному житті. Вайшнав, тобто відданий Крішні, може звільнитися з-під влади майї і досягти духовного світу, ще за земного життя. Критерієм належності якої-небудь істоти, явища або предмета до духовного чи матеріального світу засновник «Міжнародного товариства свідомості Крішні» Бгактиведанта Свіамі Прабхупада вважав його відношення до відданого служіння Крішні, запевнюючи при цьому, що все, що пов'язане з Крішною, треба сприймати як виключно духовне – ім'я Бога, його розваги, відданих, речі, що використовуються в служінні тощо Таким чином, служіння богу Крішні, тобто членство в ІСККОН, вже вважається реалізацією справжнього сенсу життя людини, входженням в духовний світ, поверненням назад до Бога.

Хоча крішнаїти вважають, що в наш час любовне служіння являється єдиним способом звільнення душі від подальших перевтілень, тобто досягти мокші (звільнення від круговерті смертей і народжень), але в той же час вони підкреслюють, що досягнення стану преми – безмежної любові до Бога, має навіть більший сенс, ніж мокша. У стані преми душа настільки віддана Крішні, що їй навіть не турбує питання: чи вдасться їй звільнитися, чи вона знову отримає нове переродження. Стан трансцедентальної, безмежної любові до Бога дає таке відчуття щастя, що навіть будь-які труднощі і невдачі сприймаються, як особлива милість Крішні, який турбується, щоб його відданого не захопила майя, матеріальна енергія, яка створює ілюзію щастя в матеріальному світі. Тому будь-які труднощі не можуть затьмарити радісно-піднесеного настрою вайшнава. В цьому, власне й полягає сенс самореалізації, що вони пропонують.

Література:

1. Бхактиведанта Свами Прабхупада. Бхагавад-гита как она есть / Бхактиведанта Свами Прабхупада. - Калькутта: Бхактиведанта Бук Траст, 1984. - С. 1-828.